

РЕЦЕНЗИИ

Васючэнка, П.В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П.В. Васючэнка ; навук. рэд. В.П. Жураўлёў. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : МДЛУ, 2016 – 200 с.

Пасля выхаду першай рэдакцыі манаграфіі П.В. Васючэнка «Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм»¹ прайшло каля дзесяці гадоў. Аўтар манаграфіі пераасэнсоўваў традыцыі нацыянальнага пісьменства. Абапіраючыся на аналітычны перагляд паэтыкі твораў класікаў беларускай літаратуры Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага, Алеся Гаруна, ён сцвярджаў: «Вытокі нацыянальнай традыцыі знаходзяцца і ў перапляценні з нерэалістычнымі або пострамантычнымі літаратурнымі праявамі» [1, с. 113].

За гэты час тэзісы даследчыка аб значнасці сімвалізму як метаду беларускага мастацкага слова ў айчынным літаратуразнаўстве ўкараніліся. З'явіліся новыя артыкулы і кнігі, дзе творчасць нацыянальных літаратараў XX стагоддзя вызначаецца не толькі ў межах рэалізму. Вядомы беларускі даследчык Я. Гарадніцкі, якога цытуе аўтар новага выдання манаграфіі «Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм», сцвярджае ў кнізе «Літаратура як мастацтва: камунікатыўнасць, інтэрмедыяльнасць, наратыўнасць» (2014), што тэндэнцыя разглядаць нерэалістычныя напрамкі ў беларускай літаратуры перыяду нашаніўскага Адраджэння з'яўляецца заканамернай, бо «яна сведчыць пра імкненне суадносіць развіццё беларускай літаратуры з сусветным мастацкім працэсам» [2, с. 75].

У новым выданні спіс літаратуразнаўцаў, якія знаходзяць прыкметы нерэалістычнай паэтыкі ў творчасці класікаў, павялічаны на трэць. І, на нашу думку, спіс можна было б працягнуць. Напрыклад, не ўзгаданы М. Тычына, у манаграфіі якога «Янка Купала і Якуб Колас: учора і сёння», выдадзенай у 2012 г., канстатуецца ўжо сінкрэтычнасць нацыянальнага стылю, закладзенага класікамі беларускай літаратуры напачатку стагоддзя: «У творчасці нашых класікаў у найвышэйшай ступені нагадвала пра сябе такая ўнікальная беларуская з'ява, як сінкрэтызм, інакш кажучы, натуральнае спалучэнне яшчэ нядаўна неспалучальнага: фалькларызму і эстэтызму, рамантызму і рэалізму, імпрэсіянізму і сімвалізму» [3, с. 233].

Пятро Васючэнка сістэматызавана распрацоўвае тэму сімвалісцкай паэтыкі ў беларускай літаратуры на працягу амаль трыццаці гадоў, за якія выйшлі дзесяткі артыкулаў. На шляху свайго даследавання аўтар пісаў падагульняючыя выніковыя кнігі, прысвечаныя генеральнай гіпотэзе аб эстэтычнай паўнавагасці сімвалізму ў беларускай літаратуры: «Драматургічная спадчына Янкі Купалы: вопыт сучаснага прачытання» (1994), «Славянскі сімвалізм: нацыянальна-адметнае і агульнае» (1998), «Сучасная беларуская драматургія» (2000), «Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм» (2004), «Ад тэкста да хранатопы» (2009). Ад кнігі да кнігі назапашваўся не толькі літаратурна-крытычны матэрыял, але і аналіз кантэксту нараджэння і існавання літаратурных тэкстаў: пашыраліся суадносіны развіцця беларускай літаратуры з сусветным мастацкім, сацыяльна-культурным і духоўна-светапоглядным працэсамі. Адсюль пашырэнне спісу выкарыстаных крыніц як этналагічнымі тэкстамі прадстаўніка рускага сімвалізма В. Іванава, так і працамі сучасных даследчыкаў сімвалісцкага мастацтва А. Ярмілавай і В. Максімава. Аналіз беларускай літаратуры ў шырокім кантэксце гісторыі культуры дазваляе аўтару манаграфіі прасачыць магчымасці сімвалу ў пазнанні быцця, у набліжэнні да таямніцы рэальнасці.

У новым выданні П. Васючэнка зроблены тыпалагічны аналіз беларускага і славацкага сімвалізму пачатку XX ст. Аўтар знаходзіць агульнае і адрознае ў мастацкай вобразнасці Я. Купалы, Я. Коласа, М. Гарэцкага, М. Багдановіча і славацкіх пісьменнікаў І. Краскі, У. Роя, Я. Есенскага. Агульныя сацыяльна-гістарычныя ўмовы спрыялі нараджэнню ў дзвюх літаратурах сімвалісцкай паэтыкі ў адпаведных алегорыях, метафарах, вобразах, якія, на думку даследчыка, дазвалялі «замяняць сабой нацыянальную філасофію, што пачынала толькі фармавацца ў кожнай з краін» [4, с. 119]. Літаратараў розных краін аб'ядноўваюць такія вобразы сімвалы, як «доля», «шлях», «дом», «ноч». Іх творчасці ўласцівы антрапалагізацыя прыроды, матывы вяртання, адзіноты, журбы і безнадзейнасці. На розных геапалітычных прасторах адначасова ствараюцца тоесныя сімвалісцкія мастацкія сістэмы: «...мадэлі пасіянарнага, «вітальнага» сімвалізму, стылю «рэактыўнага», здатнага на сінтэз і ўзаемадзеянне з праявамі імпрэсіянізму, новарамантызму, рэалізму» [4, с. 121].

П. Васючэнка захоўвае папярэднія назвы раздзелаў і структуру манаграфіі. Яна складзена з трох раздзелаў. І першы раздзел – «Прарыў у неабазнанае. Еўрапейскі літаратурны сімвалізм: генезіс, эвалюцыя, мадэлі» – мае значэнне гісторыка-тэарэтычнага ўступа, палажэнні якога пакладзены ў аснову канкрэтнага аналізу твораў у наступных раздзелах. У перавыданні аўтар змяніў вызначэнні галоўных

¹ Гл. рэц.: Лысова, Н.Б. «Праз чорны калодзеж міфалогіі ... да літаратурных міфалагем» / Н.Б. Лысова // Вестник Полоцкого государственного университета. – 2006. – № 1. – С. 171–173.

накірункаў даследавання. Для сімвалізму як першатваральнай энергіі мастацтва даследчык у першай рэдакцыі выкарыстоўваў прынцып нумерацыі – СІ, для вызначэння сімвалізма як літаратурнага напрамку суадносна – СІІ. Ён арыентаваўся на гістарычную тыпалогію (СІ, СІІ, СІІІ) рускага сімвалізма, прынятую А. Ханзен-Левэ ў кнізе «Русскі сімвалізм. Сістэма паэтычных матываў. Ранні сімвалізм» (1999). У апошняй версіі манаграфіі Васючэнка адмаўляецца ад папярэдняй нумерацыі, таму што яго даследаванне «грунтуецца на якасна адрозных гістарычных праявах сусветнага мастацкага сімвалізму: сімвалізм як мысленне і сімвалізм як літаратурная плынь» [4, с. 18].

Уяўленне пра сімвалізм як мэта-пазнавальны накірунак мастацтва, як мастацкая прэзентацыя пошуку трансцэндэнтальнага, дазваляе аўтару рабіць высновы аб прароцтве пісьменнікаў-сімвалістаў, творчасць якіх не абмяжоўваецца гістарычнымі, часовымі, межамі. Так, «ускладненая сімволіка і метафарыка, наяўнасць гратэску і абсурдысцкага смеху» [4, с. 131] у п'есе «Тутэйшыя» Янкі Купалы вакол тэмы мовы і нацыі-сям'і дазваляюць аўтару размаўляць аб прадбачанні драматургам сённяшніх праблем глабалізацыі, што прывяла да культурнай «яміны, у якую трапляе чалавек, заражаны вірусам «тутэйшасці» [4, с. 131].

У манаграфіі П. Васючэнка глава-аналіз сімвалісцкай паэтыкі творчасці Я. Купалы дапоўнена аглядам асабістай манаграфіі, даследаванняў М. Ароцкі, І. Навуменкі, М. Лазарука пра драматургічную творчасць песняра і падраздзелам «Новыя аспекты праблемы». Так Васючэнка засяроджвае ўвагу чытачоў на некаторыя вынікі даследаванняў Івана Науменкі «Янка Купала: Духоўны воблік героя» (1967) і «Янка Купала» (1980). Аўтар заўважае, што ў сваім аналізе Навуменка зафіксаваў разнастайныя эманцыі купалаўскага героя, стылёвы плюралізм класіка, фальклорна-міфалагічную аўтэнттыку вобразаў купалаўскай паэзіі, тым самым «распачаў наватарскую інтэрпрытацыю самых складаных твораў Я. Купалы» [4, с. 58], даў «ураўнаважаны аналіз «нядобранадзейных» твораў Я. Купалы (напрыклад, трагікамедыя «Тутэйшыя») [4, с. 57] і «даў пачатак шматлікім дэшыфроўкам» паэмы «Сон на кургане», «якія ўзбагацілі беларускае купалазнаўства» [4, с. 58].

П. Васючэнка акцэнтуюе ўвагу чытачоў на творчым ваганні Я. Купалы «паміж простым ужываннем ... сімволікі ... і праявай сімвалізму як стылю» [4, с. 68], якое і ёсць розніца паміж рамантычнымі і сімвалісцкімі творамі Купалы, розніца паміж выбарам фальклорна-міфалагічнага сімвала або літаратурнага сімвалізму з яго пошукам трансцэндэнцыі, дзе сімвал ужо выступае ў якасці «галоўнай прылады гэтага пошуку», прапануючы «шматзначнасць, цьмянасць, зменлівасць настрою, магію слова, прынцып музычнасці і г.д.» [4, с. 69]. Аўтар вылучае творы Я. Купалы, у якіх прадстаўлены «сімвалізм у яго аснова-творных рысах, генезісе і эвалюцыі ..., нарэшце, у форме канкрэтнага літаратурнага ўплыву»: лірыка часоў «Гусяра» і «Шляхам жыцця», некаторыя творы ў зборніках «Жалейка», «Спадчына» і «Безназоўнае», паэмы «На Куццю», «На Дзяды», «Безназоўнае», драматычныя паэмы «Адвечная песня», «Сон на кургане», «На папасе», п'есы «Раскіданае гняздо», часткова «Паўлінка», «Тутэйшыя», пераклад на беларускую мову сімвалісцкай паэмы польскага пісьменніка Ежы Жулаўскага «Эрас і Псыха».

Аналізуючы ўплыў на творчасць беларускага класіка рускага літаратурнага сімвалізму, П. Васючэнка адзначае яго сацыяльна-асветніцкі характар: «Вопыт рускіх літаратараў-сімвалістаў шмат у чым стымуляваў унутраную гатоўнасць песняра да жыццятворчасці, у выніку якой Я. Купала з яго папелечнікамі стварыў матрыцу нацыянальнага Адраджэння і будучай Беларусі» [4, с. 94].

У адрозненні ад папярэдніх даследчыкаў Васючэнка зноў падкрэслівае інтэлектуальны складнік літаратурнага пошуку песняра. Нацыянальна-культурнае асяроддзе вакол выдання «Нашай Нівы» было дасведчаным «у найноўшых літаратурных праявах, сабылі за літаратурным працэсам, а Вільня, Санкт-Пецярбург, дзе засяроджваліся прадстаўнікі беларускай творчай інтэлегенцыі, не былі культурнай правінцыяй Еўропы, а наадварот актыўна рэагавалі на найноўшыя яго праявы» [4, с. 54].

Супастаўленне п'ес Л. Андрэева і Я. Купалы заканчваецца новай высновай: «Лёс Я. Купалы не ёсць лёсам Мужыка. Мадэль жыцця Я. Купалы – ікарыйская, гэта гісторыя ўзлёту, адрыву ад зямной будзённасці, спыненага палёту, падзення. Яна таксама прадказана ў лірыцы, у драматургіі песняра. Але Янка Купала праказваў і іншае: лёс беларускага нацыянальнага Адраджэння, грамадска-палітычнай мэтай якога была дзяржаўная незалежнасць. Пракручасты шлях да яе ў сімвалічнай форме перададзены ў купалаўскіх творах» [4, с. 101].

Трэцяя глава манаграфіі пачынаецца супастаўленнем вобразна-сімвалічных сістэм Янкі Купалы і Якуба Коласа, а таксама аналізам твораў Коласа. Аўтар адзначае прынцыповую розніцу вектараў сімвалізацыі двух пісьменнікаў: нябеснага і зямнога, трансцэндэнтальнага і містэрыяльнага, мілетскага і евангельскага, адпаведна ў творах Купалы і Коласа.

П. Васючэнка пашырае аналіз твораў Коласа. Ён імкнецца зрабіць відавочнай творчую лабораторыю пісьменніка: ад пошуку ідэі гармоніі прыроды і жыцця чалавека ў старажытнай і сучаснай паэту кніжнай мудрасці да стварэння вобраза-сімвала «зямной кнігі, таямнічага тэксту, выснаванага прыродай» [4, с. 144] у паэме «Новая зямля» і ў кнізе «Казкі жыцця». Пры гэтым даследчык адзначае спецыфічна сімвалісцкія прыёмы выкладання ідэі твора (раздваенне свядомасці, «люстэрка»), тлумачыць схаваны,

невывлумачальны сэнс паэмы («здрада зямлі»), фіксуе матывы вяртання да Жанчыны і ўзаемапалявання чалавека і звера, расчытвае вобразы крыжа і шляха.

Другое выданне манаграфіі П.В. Васючэнкі дапоўнена аналізам аповесці «Лабірынты» Вацлава Ластоўскага. Для даследчыка гэта тэма не новая. Творчасці славутага навукоўца прысвечана глава «Першаадкрывальнік з роду Ластаў» ў кнізе П. Васючэнкі «Ад тэкста да хранатопа» (2009). Калі ў папярэднім аналізе аўтар звярнуў увагу на гістарычна-культурны сэнс вобразу «лабірынтаў», на спробу скласці нацыянальную міфалогію, накітавалі старадаўніх літаратурных традыцый і сучаснага пісьменніку літаратурнага праекта Р.Р. Толкіена, і толькі канстатаваў справядлівасць крытычных спроб вызначэння постмадэрнісцікіх канцэптаў у аповесці Ластоўскага; то ў новай манаграфіі П. Васючэнка праводзіць думку аб тыповым падабенстве вобразаў-сімвалаў В. Ластоўскага з вобразнай сістэмай і інтэлектуальных дэтэктываў У. Эка, і літаратурных містыфікацый Х.Л. Борхеса. Зрабіць такую выснову дазваляе даследчыку прыныпова пазіцыя вызначэння сімвалісцка-вобразнага метаду пісьменства як пазнавальнага працэсу, які скіраваны на пошук «неабазнанага». Назва падраздзелу пра творчасць пісьменніка ў манаграфіі так і гучыць – «Захоплены лабірынтамі: трансцэндэнтальны пошук Вацлава Ластоўскага».

Тэма сімвалізму ў беларускай літаратуры XX стагоддзя, напэўна, будзе ўцягваць у свае кола творчасць іншых пісьменнікаў, якая дагэтуль аналізавалася ў межах рэалістычнага ці рамантычнага напрамкаў. Як лічыць аўтар прадстаўленай манаграфіі, сёння патрэбна «перакадзіроўка» літаратуразнаўчай думкі.

ЛІТАРАТУРА

1. Васючэнка, П. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П. Васючэнка. – Мінск : МДЛУ, 2004. – 155 с.
2. Гарадніцкі, Я.А. Літаратура як мастацтва: камунікатыўнасць, інтэрмедыяльнасць, наратыўнасць / Я.А. Гарадніцкі. – Мінск : Беларус. навука, 2014. – 401 с.
3. Тычына, М.А. Янка Купала і Якуб Колас: учора і сёння / М.А. Тычына. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 495 с.
4. Васючэнка, П.В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П.В. Васючэнка ; навук. рэд. В.П. Жураўлёў. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : МДЛУ, 2016. – 200 с.

канд. філал. навук, дац. Н.Б. Лысова